

L. KONDRATOVIČIAUS ISTORINĖ POEMA „MARGIRIS“

S. KABELYTĖ

Lietuvių literatūrinė kritika, nagrinėdama literatūrinius ryšius, yra jau kai ką nuveikusi¹. Šio pobūdžio darbuose ypač kreipiamas dėmesys į lietuvių literatūros ryšius su rusų ir lenkų literatūromis, nes jos istorijos raidoje labai glaudžiai bendravo. Tokie tarybinių metų leidiniai, kaip „Adomas Mickevičius ir lietuvių literatūra“², „Puškinas ir lietuvių literatūra“³, „Majakovskis ir lietuvių literatūra“⁴ rodo, jog literatūrinių ryšių nagrinėjimas žymiai praturtina lietuvių literatūros mokslą ir padeda geriau suprasti jos raidą.

Nagrinėjant lietuvių literatūros ryšius su lenkų literatūra, pirmiausia atkreiptinas dėmesys į tuos lenkų rašytojus, kurie savo biografija daugiau ar mažiau susiję su Lietuva ir kurie savo kūryboje naudojo lietuvišką tematiką, kaip A. Mickevičius, J. Slovackis, L. Kondratovičius, J. Kraševskis, E. Ožeškova ir kiti. Taip pat svarbus uždavinys marksistiškai įvertinti tuos kai kurių lenkų buržuazinių mokslininkų kritikos veikalus⁵, kuriuose jie, kalbėdami apie lietuvių kultūrą ir literatūrą, ne tik ją paneigia, bet griebiasi net šmeižto.

Be kitų lenkų literatūros kūrinių, susijusių su Lietuva, yra ir L. Kondratovičiaus istorinė poema „Margiris“. Joje panaudota medžiaga iš Lietuvos istorijos — vaizduojama lietuvių kovos su kryžiuočiais. Taigi ši poema tam tikra prasme atspindi lietuvių ir lenkų literatūrinius ryšius ir šiuo požiūriu nagrinėtina.

Lenkijoje buržuazijos valdymo laikotarpiu lenkų literatūros kritikai stengėsi kuo mažiausiai analizuoti tuos lenkų literatūros klausimus, kurie siejasi su lietuviška tematika. Kalbėdami apie L. Kondratovičiaus kūrybą, jie poemą „Margiris“ paliesdavo prabėgom⁶ arba nagrinėdavo daugiau iš neigiamos pusės⁷. 1923 m. Vilniuje išleistame L. Kondratovičiaus kūrybos tritomyje „Margiris“ visai neįtraukta, o S. Cyvinskio parašytoje trumpoje rašytojo gyvenimo ir kūrybos apžvalgoje primygtinai neigiamas L. Kondratovičiaus palankumas Lietuvai, ypač akcentuojama tos vietos, kuriose jis neigiamai apie ją atsiliepia⁸.

¹ Lietuvių literatūriniai ryšiai (1944—1959 m.), Bibliografinė rodyklė, Vilnius, 1960.

² V. Mykolaitis-Putinas, Adomas Mickevičius ir lietuvių literatūra, Vilnius, 1955.

³ Puškinas ir lietuvių literatūra (Straipsnių rinkinys), Vilnius, 1950.

⁴ P. Užkalnis, Majakovskis ir lietuvių literatūra, Vilnius, 1955.

⁵ A. Brückner, Polacy a litwini. Język i literatūra, Polska i Litwa w dziejowym stosunku, Warszawa, 1914, p. 343—392.

⁶ Tyszyński, Wizerunki Polskie, Warszawa, 1875, p. 240; Dragoszewski, W. Syrokomla, Warszawa, 1905, p. 82.

⁷ Spasowicz, Pisma, t. I, Petersburg, 1892.

⁸ Cywiński, Syrokomla, Warszawa, 1923, p. 5—6.

Sio straipsnio tikslas paanalizuoti mažai tyrinėtą L. Kondratovičiaus poemą „Margiris“, pažymint jos idėjinę-meninę vertę, iškeliant lietuviškumo elementus bei nurodant jos reikšmę lietuvių literatūrai.

* * *

Per neilgą savo 39 metų amžių (1823—1862) Liudvikas Kondratovičius (V. Syrokomlė) suspėjo nuveikti didelį ir įvairiapusišką literatūrinį darbą. Jo palikimą sudaro apie 20 tomų lyrinių, epinių, dramatinių, publicistinių kūrinių, taip pat vertimų, lenkų literatūros istorijos veikalų, keilionių aprašymų, laiškų ir kitokios autobiografinės medžiagos.

L. Kondratovičiaus kūryboje vyrauja socialinė tematika. Rašytojas gyveno epochoje, kai Lenkijoje dar tebesilaikė feodalinė-baudžiavinė santvarka ir gana smarkiai vystėsi kapitalizmas. Liaudis kentė skurdą, tamsumą ir beteisiškumą. Joje brenė revoliucinės nuotaikos, ruošiančios dirvą 1863 m. sukilimui. L. Kondratovičiaus talentas daugiausia išryškėja tuose kūriniuose, kuriuose rašytojas stengiasi atskleisti feodalinės-baudžiavinės ir kapitalistinės sprespaudos engiamą žmogų.

Pats pirmasis jo kūrinys—gavenda „Paštininkas“, išspausdintas 1844 m. Kraševskio redaguotame žurnale „Atheneum“, jau rodo, kad rašytojas visų pirma stengiasi vaizduoti liaudies žmonių skurdą, atskleisti opiausias visuomenės gyvenimo žaizdas, skiepyti humaniškas idėjas. Sunki paštininko dalia. Jis „nežino, kas yra laisvalaikis, patogumai, jam nėra nė šventės, nė nakties“⁹. Visa tai poetas apdainuoja su dideliu įsijautimu ir užuojauta. Viena meniškesnių savo kūrinių — lyrinėje satyroje „Lėlė“ — L. Kondratovičius iškelia, jog ponų vaikai ne tik dykaudoniauja, bet net nežino, kad yra tokie žmonės, kurie jiems turtus krauna. Kituose kūriniuose, kaip „Valstiečių išlaisvinimas“, „Iliuminacija“, „Kaimo mokykla“, „Apie užkastą turtą“, „Skudurininkas“, „Gatvės knygininkas“, „Duonos gabalas“, autorius meniškai atkuria to meto buitį, kritiškai vertina visuomenės negeroves.

L. Kondratovičiaus kūryboje nemaža vietos užima ir istorinė tematika, kuri būdinga lenkų romantizmui. Rašytojo gyvenamuoju periodu baigiasi lenkų romantizmo žydėjimas ir literatūroje pradeda reikštis realizmas. Todėl ir jo kūryboje pinasi romantizmo ir realizmo elementai. „Kiekviena epocha savo istorinėse sąlygose iškelia menininkui naujus uždavinius. Menininkas jaučia reikalą kreiptis į tokias naujos tikrovės puses, dvasinį žmogaus gyvenimą, kuris, jeigu atsispindėjo ir anksčiau literatūroje, tai ne kaip svarbiausias, centrinis, charakteringas“¹⁰.

Lietuvių ir lenkų liaudies revoliucinis pakilimas prieš 1830—1831 m. sukilimą paruošė pagrindus atsirasti lenkų revoliuciniam romantizmui, kuriam būdinga kovos už laisvę idėjos, pasipriešinimo sprespaudai tema. Ieškodami įkvėpimo ir paramos kovoje prieš carinę sprespaudą, lietuvių ir lenkų rašytojai kryo į praeitį, į feodalizmo laikus, kada šios valstybės buvo savarankiškos. Kyla susidomėjimas liaudies kūryba, kalba, renkama istorinė medžiaga, stengiamasi iškelti pačias gerąsias praeities tradicijas, siekiant skatinti nacionalinio išsivadavimo kovą. Įdomu tai, kad ypač susidomima lietuvių tautos praeitimi ir liaudies kūryba. Narsių, uždegančių kovų už laisvę aprašymas istoriniuose šaltiniuose buvo puiki medžiaga to meto nuotaikoms išreikšti. Todėl daugelis rašytojų naudojos ta medžiaga ir literatūroje nemaža vietos užima istorinė tematika, praeities vaizdavimas.

Žymiausio lenkų revoliucinio romantizmo atstovo Adomo Mickevičiaus kūrybai taip pat būdinga istorinė tematika. Vaizduodamas praeities įvykius ir didvyrius, A. Mickevičius kėlė kovos prieš politinę sprespaudą

⁹ L. Kondratowicz, Poezye, t. I, Warszawa, 1872, p. 7.

¹⁰ Я. Эльсберг, Классическое наследство и художественное новаторство литературы социалистического реализма, «Вопросы литературы», 1959, № 4, p. 86.

idėjas. Lenkų revoliucinis romantizmas pasiekia aukščiausią išsivystymą A. Mickevičiaus sukurtose istorinėse poemose „Gražina“ ir „Konradas Valenrodas“, vaizduojančiose lietuvių kovas su kryžiuočiais. A. Mickevičiaus sukurtos romantizmo tradicijos lenkų literatūroje gyvavo visą XIX a., ir tik antrojoje amžiaus pusėje įsigali ir kritinis realizmas. L. Kondratovičius, galima sakyti, užima pereinamąją vietą lenkų literatūroje nuo romantizmo į realizmą.

L. Kondratovičiaus kūryboje istorinę tematiką apsprendžia keletas veiksnių. Visų pirma, rašytojas buvo kilęs iš šlėktų luomo, kurio padėtis, pradėjęs vystyti kapitalizmui, tapo nepavydėtina. Daugelis iš jų atsidūrė sunkioje materialinėje būklėje. Todėl šlėktų luomui ypač būdingas pasiilgimas praeities, jos idealizavimas. Jo tėvas, apsišvietęs šlėkta, gerai mokąs lotynų kalbą¹¹, puikiai pažinojo lenkų literatūrą, istoriją, domėjosi visuomenės gyvenimu. Jis palaikė šeimoje savo luomo tradicijas ir gyveno jų nuotaikomis. Visa tai be abejo veikė ir Liudviką. Tėvo dėka jis gana anksti susipažino su Kochanovskiu, Krasickiu, Naruševičium ir kitais rašytojais. Su užsidegimu skaitydavo istorinius A. Mickevičiaus, Bronikovskio, V. Skoto kūrinius¹².

1840–1844 m. L. Kondratovičius dirbo Nesvyžiuje, Radvilų dvaro kanceliarijoje. Čia buvo ne tik gausi biblioteka, bet ir daug archyvinės medžiagos apie lietuvių ir lenkų praeitį. Susipažinęs su šia medžiaga, 1844 m. L. Kondratovičius parašė Nesvyžiaus istoriją, kuri buvo išspausdinta Varšuvoje leidžiamoje Lenkijos istorijoje¹³. Tais pačiais metais rašė ir sonetus apie Radvilų dvarą, išaukštindamas jų garsią praeitį. Nesvyžiuje praleisti metai rašytojui turėjo didelės reikšmės. Jis susipažino su aristokratijos gyvenimu, kurį kritiškai vertino, susidūrė su išsilavinusiais žmonėmis, skatinusiais būsimąjį rašytoją mokytis, domėtis visuomeniniu gyvenimu, rašyti. Čia tikriausiai L. Kondratovičius pasiekė ir lenkų sudi-domėjimas lietuvių tautosaka, kuri vėliau atsispindėjo jo kūryboje.

Visi šie veiksniai paskatino Kondratovičių panaudoti istorinę tematiką savo kūryboje.

Istorinė tematika parašytuose kūriniuose atsispindi kovos su savo krašto pavergėjais motyvai („Pšemyslio kanauninkas“, „Jono Kazimiero ištarmė“, „Kasparas Karlinskis“ ir kt.), jungtinės Lietuvos ir Lenkijos valstybės idėja („Piaštų duklė“, „Senieji vartai“), Napoleono karų atgarsiai („Podkovos užkampis“, „Kaprals Terefera ir kapitonas Serpentina“). Vienas iš geriausių šia tematika parašytų kūrinių yra „Kasparas Karlinskis“, kuriame atsispindi didvyriškumas, pasiaukojimas, ginant nuo priešo savo kraštą. Karlinskis net nužudo sūnų, kuris tapo krašto išdaviku.

„Margirio“ poema užima išskirtinę vietą ne tik socialine ar buitine, bet ir istorine tematika parašytų kūrinių tarpe. Siame kūrinyje autorius vaizduoja lietuvių kovas su kryžiuočiais XIV amžiuje. Poema nukreipta prieš tautų priešą ir karų kėlėją kryžiuočių ordiną. Visa poema, kaip ir „Kasparas Karlinskis“, persunkta didvyriškumo ir meilės savo kraštui nuotaikomis.

Kovų su kryžiuočiais laikotarpis užima vieną iš svarbiausių vietų Lietuvos istorijoje. Šios kovos turėjo lemiamos reikšmės tolesniam Lietuvos egzistavimui. Lietuviai, gyvendami tarp Rytų ir Vakarų Europos, patyrė visus kryžiuočių veržimosi į Rytus sunkumus. Nukariavę prūsus ir vakarinius lietuvius, kryžiuočiai susijungė su Livonijos ordinu. „Pirmojoje XIV a. pusėje, — rašė K. Marksas, — Teutonų ordinas sudarė rimtą grės-

¹¹ J. Trypućko, *Język W. Syrokomli*, t. 11, Uppsala, 1957, p. 238.

¹² S. Cywiński, *Syrokomla*, Wilno, 1923, p. 9.

¹³ *Starożytna Polska, Opisana przez M. Balinskiego i Lipinskiego*, Warszawa, 1846, t. III, p. 623–648.

mę Lenkijai, Lietuvai ir kitoms Rytų šalims“¹⁴. Ordinas pasienyje statė pilis, norėdamas įsitvirtinti ir toliau puldinėti Lietuvą. Lietuviai taip pat statė pilis, kurių viena buvo Pilėnai. Kol kas jos vieta nenustatyta, nes beveik nėra išlikę istorinių žinių¹⁵. Manoma, kad Pilėnų pilis buvusi ant Pūnios piliakalnio¹⁶, taip galvojo ir L. Kondratovičius.

Istoriniai šaltiniai aprašo 1336 m. vasario 25 d. kryžiuočių įsiveržimą į Pilėnus. 4000 karių įgulai vadovavęs karvedys Margiris. Toliau pažymi, kad kova buvusi nelygi, nes kryžiuočių, gerai ginkluotų, buvę labai daug. Pilėniečiai gynęsi narsiai, bet, matydami, kad nenugalės prieš, ir nenorėdami gyvi pasiduoti krikščionims, susidegino ant laužo¹⁷. Kryžiuočiai šiam žygiui kvietėsi į pagalbą įvairių kraštų riterius. Jie norėjo sunaikinti Pilėnus ir prasiskverbti į Lietuvos gilumą. Nors Pilėnus sunaikino, tačiau kryžiuočių jėgos irgi buvo gerokai pakirstos, ir jie nebedrįso žygiuoti toliau į Lietuvą.

Lietuvių didvyriškos kovos su kryžiuočiais, ginant Pilėnus, jų nusižudymas, kad nereikėtų vergauti, paskatino daugelį rašytojų, taip pat dailės bei muzikos kūrėjų atvaizduoti šį įvykį savo kūriniuose.

L. Kondratovičiaus poema buvo beveik pirmasis kūrinys, kuriame apdainuotas šis istorinis įvykis. Tiesa, 1822 m. jį trumpai aprašė Simonas Daukantas¹⁸, bet tai liko rankraštyje (išleista tik 1929 m.).

Nors „Margirio“ poemai atsirasti turėjo lemiama reikšmė L. Kondratovičiaus visuomeninė-literatūrinė aplinka, bet autorius prakalboje pažymi, kad ją sukurti mintį davusi Paulina Vilkonska, nežymaus rašytojo Vilkonskio žmona¹⁹, gyvenusi Varšuvoje ir susirašinėjusi su poetu. Autorius sakosi mažai pažįstas senovės lietuvių buitį ir todėl neturįs tikslo pilnai atkurti Lietuvą ir lietuvius, svarbiausia jam esą pavaizduoti vietą ir laiką²⁰. Poemos rašymui L. Kondratovičius skyrė labai daug dėmesio. Jis įtemptai dirbo, susipažindamas su istorine medžiaga, ir įdėjo daug kūrybinės energijos. Poemą rašė dvejus metus (1852–1854). Su didžiausiu užsidegimu jis tyrinėjo istorinius šaltinius, vyko susipažinti su etnografinė medžiaga į tą vietą, kur, jo manymu, galėjusi būti aprašomoji pilis. Rašydamas daugiausia naudojo T. Narbuto darbus apie Lietuvą, jo lietuvių papročių, pagoniškos religijos apeigų, taip pat ir istorinio įvykio aprašymą paėmė kūrinio pagrindu²¹.

L. Kondratovičius, vaizduodamas lietuvių kovas su kryžiuočiais, tęsia A. Mickevičiaus tradiciją, vaizduojant praeitį, kelti kovos prieš carizmą, už politinę laisvę idėjas. Rašytojas buvo gerai susipažinęs su A. Mickevičiaus kūryba ir ją labai žavėjosi. A. Mickevičiaus kūryba turėjo didelį poveikį L. Kondratovičiui. Jau „Atsiminimuose apie Nesvyžių“ jaučiama ryški A. Mickevičiaus „Krymo sonetų“ įtaka, o „Ponas Tadas“ turėjo neabejotiną poveikį jo poemai „Jono Demborogo mokymosi metai“, kur, kaip ir A. Mickevičiaus poemoje, vyksta dviejų šeimų — Brochvičių ir Demborogų — ginčai dėl žemės. To paties kūrinio įtaka jaučiama ir „sielankoje“ (idilėje) „Ulas“. L. Kondratovičius su didžiuliu susidomėjimu skaitydavo „Konradą Valenrodą“, vaizduojantį lietuvių kovas su kryžiuočiais. Šis A. Mickevičiaus kūrinys tikriausiai paskatino jį sukurti „Margirio“ poemą.

¹⁴ Архив Маркса и Энгельса, т. 5, М., 1938, p. 348.

¹⁵ P. Tarasienka, Lietuvos piliakalniai, Vilnius, 1956, p. 87.

¹⁶ R. V a r a k a u s k a s, Pilėnų gynimas, Vilnius, 1960, p. 15.

¹⁷ Lietuvos TSR istorijos šaltiniai, t. I, Vilnius, 1955, p. 76.

¹⁸ S. Daukantas, Darbai senųjų Lituvų ir Zemajčių, Kaunas, 1929, p. 685.

¹⁹ L. Kondratowicz, Poezye, t. II, Warszawa, 1872, p. 3.

²⁰ Ten pat, p. 4.

²¹ T. Narbut, Dzieje starożytnie narodu litewskiego, t. 1, Mitologia litewska, Wilno, 1835.

Poemoje „Margiris“ rašytojas susižavėjęs aprašo Lietuvos praeitį. Tai išreiškia pačios pirmosios eilutės:

Gdzie ty święta przeszłości macierzystej ziemi,
Z twojemi bohaterami, z bogami twojemi
Z pieśnią dzielnych lirników synów twego łona? ²²

Meilė savo kraštui, laisvės troškimas, kova už žmoniškumą ir tautų bendradarbiavimą — tai pagrindinės šio kūrinio idėjos. Per visą poemą rašytojas smerkia kryžiuočius užpuolėjus, žudynių kaltininkus, o lietuvius, ginančius savo krašto laisvę, išaukština.

Nors prakalboje autorius pažymi, kad poemai pasirinkęs klasicizmo stilių ²³, tačiau joje vyrauja daugiau romantinis tikrovės vaizdavimas. Poetas aiškiai reiškia savo simpatijas ir antipatijas veikėjams. Kūrinyje daug vietos skiriama jausmui, lyriniams nukrypimams. Romantinėmis spalvomis piešiamas ir pagrindinio veikėjo, kurio vardu poema pavadinta, Margirio paveikslas. Tai tipiškas herojus poemų, kuriose vaizduojami didingi istoriniai įvykiai ir asmenybės.

Margiris yra feodalinės Lietuvos karžygis, kuriam Kęstutis patikėjo Pilėnų valdymą. Jis turi apginti Pilėnus nuo dažnų kryžiuočių užpuodinimų ir sulaikyti jų veržimąsi ne tik į Lietuvą, bet ir į Lenkiją bei kitas Rytų šalis. L. Kondratovičius pagrindinį veikėją Margirį parodo tik iš teigiamos pusės, jį idealizuoja. Dėl to jo paveikslas kiek suabstraktintas, o vietomis ir prieštaringas. Poetas nesistengia detaliai atskleisti Margirio vidinį pasaulį. Jis neparodo jo kasdieninio gyvenimo buityje, su tarnais, žmona. Seimoje jį matome tik su dukra Egle ir tik tiek, kiek liečia Eglės santykius su kryžiuočių belaisviu. Bet kasdieninio gyvenimo buitis tokiam herojui nebūdinga. Autorius nori duoti karžygio, kovojančio su priešu pavyzdį, išryškindamas jo meilę tėvynei ir neapykantą priešiui. Margirio tėvynės meilė lyginama su Vilniaus šventykloje degančia šventąja ugnimi, o neapykanta priešiui tokia baidi, „kaip siaubas, kaip pragaro jėgos“ ²⁴.

Margirio asmenyje autorius sukaupia visas gerąsias lietuvių kovotojo su priešu savybes. Svarbiausi jo bruožai — didvyriškumas ir didelis humanizmas. Jo charakterį apibūdina epitetai *narsus*, *griežtas*, jo žvalumą ir budrumą lygina su sakalu. Margirio paveikslo didingumą autorius atskleidžia šventykloje, kada pasirodo mirties dievas Poklius. Susirinkusieji puola ant kelių, maldaudami pasigailėti, tik Margiris pasilieka bestovįs, nepasiduodamas visus apėmusiai baimei, ir drąsiai žvelgia į pasirodžiusį Poklių.

Šalia teigiamų vidinių bruožų atitinkamai pavaizduota ir jo išorė. Čia L. Kondratovičius panaudoja palyginimą su ažuolu, taip dažnai sutinkamą lietuvių liaudies kūryboje:

...Odgadniesz mu z twarzą
Bohaterką latorość litewskich mocarzy.
Krzepkie dęby w Romowe, gdzie Litwa czci bogi,
Grom w prawicy Perkuna straszny i złowrogi;
Lecz silniejsze od dębu ramiona Margiera,
Straszniejsza od piorunu bojowa siekiera,
Gdy błysnie w jego rękach! ²⁵

Šalia savybių, apibūdinančių Margirį kaip karžygį, autorius leidžia pasireikšti ir jo tėviškiems jausmams, kurie kartais būna stipresni už patriotinius ir jiems prieštarauja. Sužinojęs, kad Eglė myli priešą, jis ne

²² L. Kondratowicz, Poezye, t. II, Warszawa, 1872, p. 6.

²³ Ten pat, p. 5.

²⁴ Ten pat, p. 12.

²⁵ Ten pat, p. 11.

iš karto ją pasmerkia. Kada Poklius reikalauja jos gyvybės už tėvynę, Margiris ją tik į rūšį uždaro, o nužudo tada, kai pamato, kad jos vis tiek neteks. L. Kondratovičius nori sukurti kilnaus herojaus paveikslą. Jo dvasinį tyrumą jis vaizdžiai apibūdina, duodamas laipsnišką palyginimą su gamta:

Piękne niebo gdy jutrznia ozłoci je młoda,
Ale w duszy książęcęj piękniejsza pogoda ²⁶.

Margirio humanizmas išryškėja santykiuose su kryžiuočių belaisviu. Apgynęs Pilėnus nuo kryžiuočių įsiveržimo, jis pasiūlgta taikaus, ramaus gyvenimo. Radęs sužeistą Ransdorfą, prisimena savo tautiečius, patekusius į priešų nelaisvę, ir jam vienodai gaila tiek savo, tiek ir priešų kario.

— Ty cierpisz... żal mi ciebie, niewierny Krzyżaczel
Żal twęj matki, co może gdieś po tobie płacze,
Żal młodości; lecz bogi sprawiedliwe widzę:
A małoż w waszych twierdżach w Malborgu i Rydze
Jęczy litewskiej młodzi — w łańcuchach niewoli?
A i tutaj są matki, i tym serce boli! ²⁷.

Jis smerkia ne atskirus karius, o kryžiuočių ordiną, karų kėlėją. Jis pažvelgia į savo mirtiną priešą kaip žmogus į žmogų, kurį įstūmė į nelaimę karas. Humanizmo vedinas Margiris nedraudžia belaisviui gyventi pilyje laisvai. Įsiveržus vėl kryžiuočiams į Lietuvą, Margiris praleidžia progą nužudyti ordino magistrą. Jis laiko, kad neteisinga užpulti ir nukauti beginklį nepasiruošusį priešą. Tai rodo iš dalies Margirio neapdairumą. L. Kondratovičius primena savo herojui tą patį kovos su priešų principą, kurį A. Mickevičius kėlė „Konrade Valenrode“:

Och! bo walczyć na zabój z niemieckimi syny
Trzeba mieć chydrość lisią i żadł gadziny,
Niedowierzać sojuszom, być zdrađnym jak oni,
I we śnie nie upuszczać toporu ze dłoni ²⁸.

Kovoje su kryžiuočiais pateisinamos visokiausios priemonės. Tačiau L. Kondratovičiaus herojus tuo principu nesivadovauja. Jis per daug pasitiki savo jėgomis, kad kovoje griebtųsi kokių nors apgaulės priemonių. Bet tai ne visai derinasi su jo, kaip karžygio, bruožais. Už parodytą nuolaidumą priešui, Margiris vėliau turėjo atmokėti labai brangia kaina.

Margirio paveikslo traktavime pasireiškia L. Kondratovičiaus kūrybai būdingi idėjiniai prieštaravimai. Rašytojas, užuot kėlęs kovos idėjas, daugiau pasitenkina abstraktaus humanizmo propagavimu. Todėl ir Margirio paveikslas kai kuriais atžvilgiais stokoja kovingumo.

Kitaip piešia karžygio paveikslą A. Mickevičius. Jo Konradą Valenrodą apvaldęs galingas patriotinis jausmas, kuriam aukojama viskas — meilė, šeimos laimė ir net sąžinė. Jis negalėtų pagailėti priešų belaisvio ar praleisti progą nužudyti ordino magistrą, taip pat gal neabejotų dėl dukters nužudymo, jeigu žinotų, kad tuo išgelbės savo kraštą. Tuo tarpu Margiris nuolaidžiauja priešui, taikydamasis prie aplinkybių. Jo heroizmas mažesnis, negu Konrado Valenrodo. L. Kondratovičiaus Margiris, jei taip galima pasakyti, yra tarsi aidas prieš 1830—1831 m. sukilimą vyravusių revoliucinių patriotinių nuotaikų, kurios taip ryškiai išreikštos A. Mickevičiaus „Gražinoje“ ir „Konrade Valenrode“. „Margiris“ parašytas, praėjus 26 metams nuo „Konrado Valenrodo“ pasirodymo (1828), jau gerokai išsivysčiusio kapitalizmo sąlygomis, kada literatūriniai ir visuomeniniai gyveni-

²⁶ L. Kondratowicz, Poezye, t. II, Warszawa, 1872, p. 12.

²⁷ Ten pat, p. 16.

²⁸ Ten pat, p. 15.

mo klausimai buvo sprendžiami konkrečiau, buitis suvokiama realiau. Konradas Valenrodas yra tipiškas romantinės literatūros herojus, o Margiris žymiai nuosaikesnis, nebe toks audringas maištininkas.

Lyginant Margirį su Konradu Valenrodu, reikia atsižvelgti ir į jų autorius. A. Mickevičiui būdingas gilus įžvelgimas pačios charakterio esmės. Jo kūryboje jaučiamas didelis intelektas ir žmogaus psichologijos pažinimas. L. Kondratovičius ne tik nepriylgsta A. Mickevičiaus išsimokslinimui, bet ir jo kūrybiniai sugebėjimai yra kitokie. Jo kūryboje nėra apibendrinančių sprendimų, filosofinių samprotavimų. Jis daugiau pasitenkina išoriniu daikto vaizdu, nesigilindamas į vidinę esmę. Todėl ir jų herojai tokie skirtingi: Konradas Valenrodas yra giliai filosofiška ir apibendrinanti asmenybė, o Margiris piešiamas, iškeliant daugiau tik atskirus jo charakterio bruožus.

Tačiau, nepaisant to, L. Kondratovičius stengiasi parodyti tam tikrą savo herojaus evoliuciją, atitinkamai veikiant aplinkos sąlygoms. Jeigu poemos pradžioje Margiris pristatomas kupinas užuojautos ir pasigailėjimo žuvusiems savo ir priešo kariams, tai pabaigoje jį matome neabejotiną karžygį, kovojantį su priešu žutbūtinę kovą. Jo kovingumą pažadina naujas kryžiuočių įsiveržimas, parodęs, jog priešo reikia ne gailėti, o jį naikinti bet kuriai progai pasitaikius.

Prieštaringi Margirio jausmai ne visada autoriaus pakankamai psichologiškai motyvuoti, todėl jo meninis paveikslas liko neišbaigtas.

Poemoje daug spalvingesnis ir gyvesnis yra Eglės paveikslas. Prakalboje prie poemos L. Kondratovičius pažymi, kad Eglė ne istorinis asmuo, bet sukurtas jo vaizduotės²⁹. Tai vienas iš svarbiausių gražiausiai ir pilniausiai pavaizduotų veikėjų.

Lenkų literatūroje yra sukurta nemaža puikių moterų personažų. Jų tarpe gana žymią vietą užima lietuvės moterys — Gražina³⁰, Rėda³¹ ir kitos, kurios kartu su vyrais kovojo su savo krašto priešais. Eglės paveikslu L. Kondratovičius papildė skaičių lietuvių moterų, vaizduojamų lenkų literatūroje. Tik čia rašytojas nesistengia sukurti moters-didvyrės, kardu rankoje triuškinančios priešą, kaip Gražina, Rėda, bet duoda paveikslą kuklios lietuvaitės, apie kurią jis pats su pasigėrėjimu sušunka:

Ej! niedarmo na Litwie piosenka rzewliwa
I jagódką i kwiatkiem dziewczynę nazywa:
Bo łagodne spojrzenie, bo oblicze młode,
Piękniejsze niżli kwiaty, słodsze nad jagodę!³²

Su Eglės paveikslu susijusios meniškiausios poemos vietos, pilnos įkvėpimo ir lyrizmo. Autorius pabrėžia jos vidinį ir išorinį grožį, tyrumą, švelnumą, gilų patriotinį jausmą, skatinantį išsižadėti asmeninės laimės. Ypatingo meninio išraiškingumo autorius pasiekia, vaizduodamas Eglę romantiškame fone — šventojoje girioje, kurioje ji pienu girdo žalčius. Jos grožį apibūdina susižavėjusio Ransdorfo lūpomis:

O, ślepi Litwini!
Tutaj nie wąż jest bogiem — tu ona bogini!³³

²⁹ L. Kondratowicz, Poezye, t. II, Warszawa, 1872, p. 4.

³⁰ A. Mickevičius, Gražina, Rinktinė, Vilnius, 1955.

³¹ I. Kraševskis, Kunigas, Vilnius, 1960.

³² L. Kondratowicz, Poezye, t. II, Warszawa, 1872, p. 28.

³³ Ten pat, p. 30. L. Kondratovičius, kurdamas Eglės paveikslą, atrodo, kai ką pasisavino iš lietuvių liaudies pasakos „Eglė žalčių karalienė“. Tai rodo Eglės vardas ir jos vaizdavimas žalčių aplinkoje. Tuo metu, kai L. Kondratovičius rašė „Margirio“ poemą, ši lietuvių liaudies pasaka jau buvo išversta į lenkų kalbą (Piowiaстка tłumaczona z litewskiego <...> jak jest w oryginale przez M. Jasiewiczza, „Biruta“, Wilno, 1837, p. 264—272) ir gana plačiai žinoma.

Nors autorius Eglę piešia labai švelniom spalvom, bet jos asmenyje sukaupia daug tragizmo, kuris visą poemą nuspalvina šurpia nuotaika. To tragizmo pagrindą sudaro meilė savo krašto priešui Ransdorfui. Ši meilė ir pareiga tėvynei apsprendžia Eglės vidinį konfliktą. Meilę priešui pasmerkia lietuviai ir jų dievai. Dėl to turi žūti Eglė, Ransdorfas ir visa pilis. Eglės asmeniniai interesai susikerta su jos pareiga savo kraštui. Bet autorius nenori kaltinti Eglės, kad ji pamilo priešą. Jis idealizuoja Eglę. Ji pamilusi priešą todėl, kad buvus jautri ir, matydama nelaisvėje vargstantį kryžiuotį, pagailejo, norėjo jį paguosti. Eglė nusivilia Ransdorfu tik tada, kai šis su kryžiuočiais užpuola pilį. Tada ji nugali savo meilės jausmus ir pasiryžta geriau žūti su lietuviais, kaip gyva likti su Ransdorfu.

Eglės padėtis sudėtingesnė, negu Gražinos, Rėdos, kurios laimi, o jeigu žūsta, tai jų mirtis įprasmina, nes išgelbsti kraštą nuo priešo. Eglė myli savo krašto priešą, tačiau joje vyrauja patriotiniai jausmai. Jos vidinis aš auga tragiškų įvykių vystymosi fone. Eglėje turi įvykti lūžis, susidūrus asmeniniams ir visuomeniniams interesams. Jos paveikslas nėra apgaubtas romantine heroizmo aureole, kaip anksčiau minėtų moterų. Ji su visomis žmogiškomis savybėmis. L. Kondratovičius Eglei leidžia žūti beprasmiškai, per vėlai supratęs, jog kryžiuočio negalima mylėti; ji nespėja jam atkeršyti. Bet, jeigu Eglei būtų leista veikti toliau, ji su ne mažesniu atkaklumu ir narsumu, kaip Gražina, trauškintų priešą.

Jeigu Eglės vidinė kova pavaizduota įtikinamai, tai jos pamiltasis Ransdorfas yra gana blankus ir schematiškas. Autorius nesuteikė jam aiškos idėjinės paskirties ir nerado tinkamų spalvų apibūdinti. Jo poelgiai ne visada pagrįsti.

Su lietuvių gyvenimo vaizdais susijęs gana gausus poemoje fantastinis-pagoniškasis elementas. Tarp lietuvių veikėjų L. Kondratovičius vaizduoja ir pagoniškos religijos atstovus. Vienas iš jų yra vaidila Liūtas. Autorius pažymi, kad Liūtas yra jo vaizduotės sukurtas, bet jis rėmėsi ir T. Narbuto istorinių veikalių medžiaga. Narbutas vaidilą aprašo³⁴ kaip žemesnės kategorijos pagonių kunigą, kuris aukodavo dievams aukas, gydavo ligonius, guosdavo žmones nelaimėse. Kiekvienas kaimas turėdavęs savo vaidilą. Jie dalyvaudavę ir karo žygiuose. L. Kondratovičius panašiai ir atkuria vaidilos Liūto paveikslą. Jis jau visai senas, jo ilgi plaukai „balti kaip pienas, kaip sniegas gruodyje“³⁵, apsupę visą figūrą. Liūto visas gyvenimas paaukotas pagoniškos religijos ir savo krašto interesų labui. L. Kondratovičius piešia jį didingą, parinkdamas jam tvirčiausio žvėries Liūto vardą.

Imię starca jest Lutas (lew w litewskiej mowie),
Bo siłę i odwagę dali mu bogowie;
Z jego piersi głos silny gromem się odzywa,
A długi włos i broda, jak gdyby lwia grzywa,
Spadały mu poważnie na piersi i plecy,—
I publicz Lachowie, i Niemcy dalecy,
I Ruś, i Tatarszczyzna i dziś jeszcze pomną
To oblicze wspaniałe, tę postać ogromną,
I siłę jego ramion, i potęgę młota,
Gdy się w boju nasroży i karki gruchota³⁶.

Pabrėždamas Liūto kilnumą, humaniškumą, jį lygina su balandžiu. Siuo didingu senovės lietuvių paveikslu, įkūnytu vaidiloje, L. Kondratovičius nori pabrėžti lietuvių patvarumą, narsumą, fizinę ir dvasinę jėgą, į kurią

³⁴ T. Narbut, Dzieje starożytnie narodu litewskiego, t. I, Mitologia litewska, Wilno, 1835, p. 255.

³⁵ L. Kondratowicz, Poezye, t. II, Warszawa, 1872, p. 24.

³⁶ Ten pat.

sudūždavo priešo smūgiai. Jo neapykanta kryžiuočiams gal dar didesnė kaip Margirio, nes tai neapykanta ne tik krašto pavergėjams, bet ir naujos religijos skleidėjams, sudarantiems pavojų pagoniškai religijai.

Antras pagoniškos religijos atstovas yra burtininkė Marti. Autorius ją piešia su romantišku paslaptینگumu ir mitologiniu atspalviu. Jis pastato Marčią į tokias situacijas, kuriose labiausiai išryškėja jai charakteringi bruožai. Jos vardas apibūdina ne žmonių, bet, jei taip galima pasakyti, dievų marčią. Ji yra tarpininkas tarp žmonių ir dievų, dievų valios reiškėjas. Jos savybės yra antžmogiškos. Tik ji viena supranta, ką dievas Poklius kalba, supranta jo keršto priežastį. Sventyklos scenos, kuriose veikia mitologiniai asmenys — Marti, Poklius ir kiti, — yra meniškos ir originalios. Čia L. Kondratovičius pasiekia didelio įsijautimo ir įtikinamai atkuria senovės lietuvių pagoniškos religijos momentus. Tai yra vienas iš ryškiausių literatūroje paveikslų, vaizduojančių lietuvių pagonišką religiją. Autorius perduoda primityvių, civilizacijos nepalietusių žmonių siaubą prieš gamtos jėgas, kurios priverčia žmogų nusizeminti, maldauti pasigailėjimo, garbinti tai, kas nesuprantama, paslaptinga.

Fantastinis-mitologinis elementas sustiprina tragišką poemos nuotaką. Autorius vaizduoja pagoniškos religijos atstovus pačius žiauriausius: mirties dievą Poklių, nepermaldaujamą ir žiaurų, trokštantį kraujo, ir seną šešiasdešimties metų burtininkę Marčią, pilies požemyje besikalbančią su pragaro dievu, kartais giedančią, o kartais verkiančią. Visa tai poemą nuspalvina grėsminga nuotaika, pranašaujančia kažką baisaus.

„Margirio“ poemoje L. Kondratovičius ryškiai pavaizduoja kryžiuočių ordiną. Turėdamas tikslą lietuvius iškelti, o kryžiuočius pasmerkti, jis parenka ir vieniems, ir kitiems veikti panašias situacijas, kuriose išryškėja jų skirtingi bruožai. Autorius supažindina su vienu ir kitų išvaizda, pilies aplinka, atskleidžia ir vidinių bruožų skirtumus. Ypač L. Kondratovičius pabrėžia lietuvių ir kryžiuočių apsiginklavimo kontrastą:

Na jednych lniana odzież i osłony rysie,
Na drugich jasna blacha promieniami lśni się ³⁷.

Rašytojas parodo skirtumą tarp Pilėnų pilies ir Malburgo, kur viešpatauja kryžiuočiai. Pilėnų pilis medinė, vidaus įrengimai labai kuklūs, tačiau pilies sienos nukabinėtos grobiu, paimtu kovoje iš įvairių kraštų įsiveržusio priešo. Čia ir lenkų ginklas, ir totorių turbanas, taip pat Malburgo ir Chelminsko herbai, vėliava su Marijos vardu, ordino narių apsiaustas ir kiti daiktai liudija apie lietuvių narsumą. Malburgo pilis, kurią parodo ordino susirinkimo metu prieš žygį į Lietuvą, yra ištaiginga ir prabangi. Ordinas susirenka į erdvią salę, akmeninėmis grindimis, su daugybe langų, pro kuriuos įsiveržusi saulė atsimuša baltuose kryžiuočių apsiaustuose, blizgančiuose šalmuose ir karduose.

Žmonės poemoje taip pat nupiešti kontrastingomis spalvomis. Vaizduodamas lietuvius, rašytojas pabrėžia jų nuoširdumą ir jautrumą:

Dzisiaj, — rzeź, krwawa uczta dla mieczów i młotów,
A jutro Litwin sercem podzielić się gotów,
I przy czarce alusu, ściska swe siepacze;
I nad własną srogością najpierwszy zapłaczę ³⁸.

L. Kondratovičius žavisi senovės lietuvių narsumu, rodydamas jį kaip pavyzdį kovoje su priešais. Juos vaizduojanti kalba gyva, persunkta emocijomis, kurias jis išreiškia čia sušukimais, čia retoriniais ar netiesioginiais klausimais. Norėdamas dar labiau paryškinti vaizdą, rašytojas kelias eilu-

³⁷ L. Kondratowicz, Poezye, t. II, Warszawa, 1872, p. 10.

³⁸ Ten pat, p. 15.

tes pradeda tuo pačiu klausiamuoju žodeliu *kas, ar, nebent*, laipsniškai stiprindamas įspūdį.

Teigiamiems lietuvių bruožams autorius priešpastato kryžiuočių niekingumą. Ordino riterių tikslas materialinis pelnas, o ne krikščionybės skelbimas. Kryžiuočiai plėšia, žudo, degina, naikina, kas papuola.

Potworną jego piersią niespokojnie miota
Tylko pragnienie władzy, rozkoszy i zło³⁹.

Piešdamas kryžiuočių ordiną, atstovaujantį katalikų bažnyčiai ir už ją kovojantį, poetas negailestingai plėšia šventumo kaukę, po kuria slepiasi šlykštus ordino narių veidas. Jie išspuošę brangiais rūbais, žvangina ginklais, jų veiduose atsispindi dirbtinumas, atšiaurus fanatizmas, apsimeitimas šventais, moralinis smukimas. L. Kondratovičius neišryškina atskirų kryžiuočių ordino narių (išskyrus Ransdorfą). Juos piešia masinėse scenose. Atskirą charakterį čia būtų sunku išskirti, nes ordino kariškas gyvenimo būdas šiuos žmones suvienodino, jie nebeteko individualių bruožų. Po jų vienodais baltais apsiaustais, papuoštais juodais kryžiais, vienodai skurdi siela. Ordino atstovų išviršinis žibėjimas ir vidinis dvasinis skurdas yra ryškiai akcentuojama visoje poemoje.

Kryžiuočių ordino scenos meniniu atžvilgiu yra vienos iš labiausiai pavykusių kūrinių vietų. Jeigu visoje poemoje jaučiamas autoriaus polinkis į iliustratyviškumą, pasakojimą kartais pašalinių detalių, tai piešdamas kryžiuočius, jis tartum griežčiau sukaupia savo dėmesį, vaizduodamas stambesniais štrichais, greičiau vystydamas veiksmą, parinkdamas apibūdinimui pačias charakteringiausias detales. Visa tai nudažo tas scenas ironišku atspalviu.

Jei vaizduodamas lietuvius, rašytojas juos mini su dideliu palankumu ir meile, tai apie kryžiuočius kalba su neapykanta, kuriai išreikšti panaudoja ir atitinkamas menines priemones. Sutirštintom spalvomis piešdamas kryžiuočių paveikslą, kai kur panaudoja optinius ir akustinius elementus; tuo suteikdamas didesnę ekspresiją savo neapykantai:

Dziesięć straszliwych hufców ciągnie się koleją,
Dziesięć wielkich proporców nad ich głowy wieją,
O miłę ich pancerze migocą się jaśnie,
A przy blasku ich włóczeń błyskawica gaśnie.
Gromem tętnią po błoni rumaków kopyta,
Jękiem piekiel ich trąba wojownicza zgrzyta,
A gdy trąby ucichną, z daleka ich wyda
To piosenka rozpusty, to psalmy Dawyda:
Bo tu szatan rachuby i niewiary zimnej
Umie w jedno zespolić bluźnierstwa i hymny⁴⁰.

Kitur L. Kondratovičius naudoja aštirus, pagieža persunktus žodžius: *prakeikimas, išniekinimas, kerštas*, jų kariuomenės būrys poetui sukelia *juodo debesies* (czarna chmura) įspūdį.

Visa tai parodo aiškų rašytojo nusistatymą kryžiuočių atžvilgiu, išryškina jo idėjinį sumanymą. Teisingas kryžiuočių ordino traktavimas padėjo autoriui meniškai įtikinamai išspręsti piešiamą paveikslą. Galimas dalykas, kad ir pats L. Kondratovičius daugiausia vertino šias poemos vietas. Rašydamas „Margirio“ operai libretą⁴¹, poetas panaudojo kryžiuočių ordino susirinkimo sceną, kurioje vaizduojama, kaip Ransdorfas, verčiamas ordino vadovybės, išduoda paslaptį apie Pilėnų slaptus urvus ir pasižada eiti į kovą su lietuviais.

Vaizduodamas neigiamai kryžiuočius, L. Kondratovičius kartu kritiš-

³⁹ L. Kondratowicz, Poezye, t. II, Warszawa, 1872, p. 49.

⁴⁰ Ten pat, p. 68.

⁴¹ Zr. 120 p.

kai pasisako apie katalikų bažnyčios veiklą. Jis kaltina popiežių, kuris padeda organizuoti ordino žygius į pagoniškas tautas. Ordinas nesisten-
gė įdiegti naują religiją. Jo tikslas buvo užgrobti svetimus kraštus ir po-
litiškai juos pavergti. Kaip žinome, marksizmo klasikai aštriai kalba prieš
popiežiaus talkininkavimą šiuose niekšinguose užpuldinėjimuose. Kalbė-
dami apie kryžiuočių siautėjimą prūsųose, Marksas ir Engelsas pažymi,
kad „ten, kur gyventojų neišduoda, juos paverčia vergais. Dėl to, kad po-
piežius ir vėl skelbia kryžiaus žygius, veržiasi naujos vokiškųjų kolonistų
ir plėšikų srovės“⁴². L. Kondratovičius sarkastiškai pažymi, kad magistras
laimindavo savo karius, einančius į karą, sakydamas „eikite su dievu ri-
teriai“, o prieš žygį riteriai, susirinkę bažnyčioje, prašydavo „šventosios
dvasios palaiminimo“⁴³. Autorius pabrėžia ordino dviveidiškumą, grobi-
kiškus tikslus, pridengtus šventumu. Pasipiktingęs tokiu kryžiuočių elgesiu,
autorius sušunka:

O! Jezu chrześcijański, jakiś ty straszliwy!⁴⁴

L. Kondratovičius ne vien „Margirio“ poemoje kritikuoja kryžiuočių
nešamą religiją. „Piaštų dukteryje“ kunigaikščio Traidenio lūpomis jis
kalba apie krikščionių simbolį kryžių, kuris išreiškia ordino tikslus —
kankinti, grobti, žudyti nekaltus žmones. Poemoje „Pšemyslio kanaunin-
kas“ kritikuoja išpažintį, religinę pažiūrą į meilę. Kitur vėl pajuokia ku-
nigą, kuris už pinigų išgarbina mirusįjį. Taigi, nors to meto Lenkijos
visuomeniniame gyvenime katalikų religija vaidino dar labai svarbų vaid-
menį ir L. Kondratovičius iš mažens buvo auklėjamas stiprioje religinėje
dvasioje, tačiau rašytojas jau sugebėjo įžiūrėti kai kurias neigiamas re-
ligijos puses ir kritiškai jas vertinti.

Poemoje randame ir tautų draugystės motyvų. Autorius, vaizduoda-
mas lietuvių kovas su kryžiuočiais, parodo, kad lenkai irgi turi kovoti su
tuo pačiu priešu (III giesmė, VII skyrius). Nors šis epizodas nėra orga-
niškai įjungtas į visą poemos visumą, tačiau turi savo istorinį-idejinį
svorį. Vadinas, kryžiuočiai kėsinais pavergti ne tik lietuvius, bet ir kitas
tautas. Prūsų žemės, Zemaičių pamarys, o Lenkijos — Dobrynė, Kujavija
priešo neteisėtai valdomos. Lietuvių ir lenkų tautas jungia bendra neapy-
kanta kryžiuočiams, kova su jais. L. Kondratovičius ryškiai akcentuoja
lietuvių reikšmę lenkų kovai su ordinu, kurio vienas atstovas kalba:

A kiedy w naszych rękach częśc Litwy zobaczy,
Sarmacki król-pocholę przemówi inaczej...⁴⁵

Kai kuriais atvejais autorius parodo draugiškus santykius ir tarp
atskirų vokiečių bei lietuvių. Ransdorfas, veikiamas lietuvių humanisku-
mo, pasitikėjimo juo, pamilsta lietuvaitę, Lietuvos gamtą, žmones, su
pasigėrėjimu klausosi Liūto dainuojamų liaudies dainų. Tačiau ordino
grobikiškas karas suardo šiuos draugiškus santykius. L. Kondratovičius
parodo, kad lietuviai jaučia neapykantą ne atskiriems kitos tautos atsto-
vams, bet ordino vykdomai grobikiškai politikai.

Salia teigiamų pusių poemoje yra ir trūkumų. L. Kondratovičius,
vaizduodamas šį istorinį įvykį, kai kuriais atžvilgiais parodo savo pa-
žiūrų ribotumą. Romantiškai idealizuodamas pagrindinį veikėją, pervertina
jo veiklą. Jis neparodo liaudies, kuriai tenka svarbiausias vaidmuo
kovoje su kryžiuočiais. Taip pat poemoje neatspindi vaizduojamosios
epochos socialiniai prieštaravimai, nors feodalinėje Lietuvoje tokie prieš-
taravimai tarp feodalų ir baudžiauninkų buvo gana ryškūs. L. Kondrato-

⁴² Архив Маркса и Энгельса, т. 5, М., 1938, p. 342.

⁴³ L. Kondratowicz, Poezye, t. II, Warszawa, 1872, p. 50.

⁴⁴ Ten pat, p. 68.

⁴⁵ Ten pat, p. 61.

vičius taip pat nepakankamai atskleidžia priežastis, kurios vertė lietuvius taip stipriai priešintis krikščionybei, kad jie sutikdavo geriau mirti, negu tapti krikščionimis. Norėdamas pagrįsti lietuvių pralaimėjimą, autorius neieško socialinių ar politinių priežasčių, bet įveda religinį momentą ir veiksmo vystymąsi padaro priklausomą nuo pagoniškų dievų valios.

Tokį tragišką įvykį, kaip Pilėnų žuvimas, meniškai atskleisti, gal būt, yra daug sunkiau, kaip kokią kitą gyvenimo reiškinių, nes juo didesnė tragedija, juo stipresnių reikalauja argumentų meniškai tą įvykį pagrįsti. XIX a. pabaigos lenkų literatūros kritikas V. Spasovičius pažymi, kad poetą ar istoriką įkvėpia ne pats kruvinas įvykis, bet herojaus, praradusio ką nors didingą, sielvartas, kuris verčia žudyti⁴⁶. Bet L. Kondratovičius poemoje vis dėlto daugiau pasidavė žiauraus įvykio įspūdžiui ir jį labiau sukoncentravo savo dėmesį, negu stengėsi psichologiškai pagrįsti veikėjų nusizudymą, objektyviai atkurti tikrovę.

Poemoje lietuvių kova su kryžiuočiais pavaizduota pesimistiškai. Autorius neatskleidė istorinės perspektyvos, nesistengė parodyti, kad pralaimėjimas buvo laikinas. Lietuviai nebuvo sunaikinti, bet, atvirksčiai, užgrūdinti kovoje su kryžiuočiais politiškai dar daugiau sutvirtėjo, o Žalgirio mūšyje ordinas buvo visiškai sutriuškintas. Taigi L. Kondratovičiaus idealistinis požiūris į šį istorinį įvykį, atitrūkimas nuo realios tikrovės, nepakankamas įsijautimas į veikėjų psichologiją pakenkė poemos meniniam išsprendimui. Disonansu nuskamba poemos pradžia ir pabaiga. Pradžioje autorius kreipiasi į praeitį ir nori ją sugrąžinti. Tačiau iš pavaizduotų lietuvių kovų su kryžiuočiais susidaro įspūdis, kad jie nesugebėjo kovoti ir pralaimėjo.

Kalbant apie poemos meninį išraiškingumą, reikia pasakyti, kad ne visa poema parašyta su vienodu įkvėpimu. Pirmosiose trijose giesmėse vietomis pasiekiamas didelio išraiškingumo ir meniškumo (kryžiuočių ordino paveikslas, Eglės pavaizdavimas, Liūto ir Margirio didingas apibūdinimas, gamtos vaizdai). To negalima pasakyti apie paskutines giesmes, kurios parašytos šaltokai, daugiau pasakojant istorinį įvykį, o ne kuriant meninį paveikslą.

Bendroje tapymo manieroje vietomis jaučiamas spalvų perkrovimas. Aprašydamas kokią detalę, autorius stengiasi ją kuo vaizdingiau perteikti sutirštinta kalba (I giesmės VII, VIII skyrius, V giesmės, IV, IX skyrius ir kt.), kuri vietomis nuskamba gana dirbtinai. Kai kur rašytojas nuo vaizdavimo pereina prie aprašymo, per daug ištesdamas ir nutoldamas nuo veiksmo. Kadangi L. Kondratovičiaus kūrybai būdingiausias yra gavendos žanras, todėl ir šioje poemoje jis neišvengia šio žanro įtakos, pasiduodamas prozaistikumui, apkraudamas vaizdą pašaliniais dalykais. Piešdamas veikėjus, autorius daugiau pasakoja nuo savęs, o ne leidžia jiems veikti, kartais pereidamas net į didaktiškumą. J. Kraševskis, lygindamas šią poemą su vienu iš geriausių L. Kondratovičiaus kūrinų — „Duonos gabalas“, — sako, kad „tai ištaiginga gėlė, padaryta puikaus menininko iš šilkų, aksomų, popierių ir vielų. Menas joje tikrai didelis, atrodo lyg šviežiai pražydusi gėlė. Bet prie gyvos laukinės mažos gėlės, kokia yra „Duonos gabalas“, ji atrodo sausa ir šalta“⁴⁷. L. Kondratovičius yra daugiau lyrikas, poetas, o ne siužeto ar kompozicijos meistras. Todėl jam geriau pavyko lyrinės vietos, kaip tragiškų įvykių aprašymas.

⁴⁶ „Zajęcie poety i historyka może obudzić nie sama krwawość i groza okropnego finału, ale chyba pojęta moc i wzniosłość uczucia, które do tej rozpaczy przywiodło. a zatem wielkość straty, nad którą żal wywołał samobójstwo“ (W. Spasowicz, Pisma, t. I, Petersburg, 1892, p. 105).

⁴⁷ J. I. Kraszewski, W. Syrokomla, Warszawa, 1863, p. 69.

Nepaisant anksčiau minėtų trūkumų, „Margiris“ yra įtaigi ir savita poema. Smerkdamas užpuolėjus kryžiuočius, o lietuvius, ginančius savo krašto laisvę, vaizduodamas karštais patriotais, autorius per visą poemą išlaiko vieningą, pakilią, tragizmu nuspalvintą nuotaiką. „Margirio“ poemoje autorius sukuria aštrų konfliktą, kuris vyksta susidūrus asmeniniams interesams su pareigos savo kraštui jausmais. Šių abiejų interesų susikirtimas stumia į priekį poemos veiksmą, kuris baigiasi lietuvių žuvimu. Veiksmas siejamas su senovės lietuvių mitologija. Vyriausiojo dievo Perkūno valia sutampa su lietuvių interesais ir dar labiau sustiprina šį konfliktą. Išleidus Ransdorfą į laisvę, veiksmas praranda savo pirmąją įtampą. Bet šiuo veiksmo įtampos atoslūgiu subręsta dar aštresnis konfliktas. Pagoniški dievai keršija Margiriui už tai, kad jis nepaaukojo dievams belaisvio ar nepavertė jo vergu, kaip kitų.

Poemą sudaro penkios giesmės, parašytos silabine eilėdara. Kiekviena eilutė susideda iš trylikos skiemenų, rimuojama gretutiniais moteriškais rimais, daugiausia derinant įvairias kalbos dalis. Eiliavimas taisyklingas, lengvas, skambus, kaip ir kituose L. Kondratovičiaus kūriniuose. Poema pasižymi spalvų švelnumu (Eglės paveikslas, Margirio kai kurie bruožai, paties autoriaus lyriniai pasakojimai, išreiškiantieji susižavėjimą, meilę Lietuvos kraštui ir žmonėms ir kt.). Joje ryškiai jaučiamas lietuviškas koloritas.

Apie dvi mylias nuo Vilniaus Boreikynės dvarelis ir Vilnius buvo nuolatinės vietos, kur L. Kondratovičius gyveno visą savo kūrybingiausią laikotarpį (1852—1862). Čia jis pamilo gražiąją Vilniaus gamtą, Lietuvos praeities paminklus, žmones, liaudies kūrybą. Visa tai rado platų atgarsį jo visoje kūryboje, tai atsispindi ir istorinėje poemoje „Margiris“. Veikėjai yra tikri lietuvių tautos atstovai, su liaudiškomis ir nacionalinėmis ypatybėmis. Jų lietuviški vardai — Eglė, Liūtas, Marti — neverčiami į lenkų kalbą. Eglę vaizduoja kaip paprastą lietuvių liaudies mergaitę, su vainiku ant galvos, apsirengusią paprastais namininiais rūbais. L. Kondratovičius naudoja daug liaudies kūrybai būdingų priemonių: nuolatinį epitetų (Liūtas žilabarzdis), hiperbolių (hiperboliškai apibūdina Margirio, Liūto kai kuriuos bruožus), kartojimų, laipsniavimų, palyginimų (poemoje žmones lygina daugiausia su žvėrimis, paukščiais, medžiais). Visa tai poemai suteikia liaudiškumo atspalvį.

Poemoje vaizduojama ir Lietuvos gamta. Galima sakyti, didesnė veiksmo dalis vyksta gamtos fone: pilies aplinka, Nemunas, „šventoji giria“, kurios vaizdas lyg primena A. Mickevičiaus piešiamą Lietuvos mišką „Pone Tade“. Vaizduodamas gamtą, rašytojas pasirodo kaip tikras romantikas. Gamtą jis sudvasina ir personifikuoja. Čia jis įžvelgia „miglotą tolių“, slypinčias paslaptingas būtybes. Girioje gyvena šventi žalčiai, dievai — Potrymbas, Milda, Ziemenikas, Perkūno šimtametis ažuolas, prie kurio kūrenasi šventoji ugnis. Poetas kartais mėgsta piešti vaizdą nakties fone, mėnesienyje, kuri būdinga romantikams.

Iskrzy Niemen złocistą miotłą swych promieni,
Po dolinach rozrzuca długie pasma cieni,
Ozlaca stare baszty i dalekie knieje,
Których cień na błękiecie czarno wybitnieje.
W-ruchomém jego świetle, jak gdyby na fali
Pływają nocne widma i duchowie biali,
A z po za każdej baszty, z za każdego wzgórza
Jak gdyby tajemnicza postać się wynurza:
To tylko mgły z nad Niemna zwisły na krawędzi,
Które wietrzyk po błoni rozbija i pędzi⁴⁸.

⁴⁸ L. Kondratowicz, Poezye, t. II, Warszawa, 1872, p. 32.

Kai kurie veikėjai momentais tarsi susilieja su gamta: Eglės paveikslas miško fone, Varnerio kreipimasis į vėją, Marčios sugebėjimas įspėti gamtos paslaptis ir kt.

Poemoje vykusiai perteiktas Lietuvos senovės koloritas. Aprašomų papročių primityvumas, pagoniškos religijos apeigos, veikėjų fanatiškas ir naivus prisirišimas prie savo krašto ir religijos papročių nukelia skaitytąją į gilią pagoniškos Lietuvos praeitį.

Tarpe lenkų rašytojų — A. Mickevičiaus, J. Slovackio, J. Kraševskio — kūrinių savo lietuviška tematika „Margirio“ poema užima gana svarbią vietą. Jeigu L. Kondratovičiaus „Margiris“ neprilygsta minėtų rašytojų kūriniams charakterių gilumu, konflikto meistriškumu, tai neatsilieka nuo jų savo lyriškumu, mokėjimu naudoti liaudies kūrybos menines priemones, lietuviško kolorito atkūrimu.

* * *

L. Kondratovičiaus istorinė poema „Margiris“ yra reikšmingas kūrinys ir turi svarbios išliekamos vertės, nes teigiamai veikia skaitytąją ir šiandieną. Parodydamas lietuvių kovą už laisvę, ryškiai demaskuodamas kryžiuočių ordino politiką, rašytojas pasmerkia grobikiškus karus. Per visą šimtmetį nuo „Margirio“ pasirodymo poema įgaudavo vis naujo aktualumo. Ji kėlė kovingas nuotaikas 1863 m. sukilimo metu, XIX a. pabaigoje, pagyvėjus lietuvių liaudies nacionalinio ir socialinio išsivadavimo kovai, ypatingo aktualumo įgavo A. Mickevičiaus, L. Kondratovičiaus, J. Slovackio, J. Kraševskio kūriniai, vaizduojantieji Lietuvos praeitį. L. Kondratovičiaus poema „Margiris“ buvo verčiama lygia greta su A. Mickevičiaus „Gražina“, „Konradu Valenrodu“ ir kitais lenkų autorių kūriniais. Ne vienas vertimas pasirodė to meto buržuazinėje lietuvių periodikoje. Išverstos poemos ištraukos spausdinamos „Lietuviškoje caitungoje“, 1882 m., Nr. 2, „Aušroje“ 1883 m., Nr. 3, „Garse Amerikos lietuvių“, 1896 m., Nr. 7, o 1898 m. „Galybėje“ didelė dalis poemos spausdinama net per keturis numerius (versta S. Norkaus).

Nemažesnį pasisekimą poema turėjo ir Rusijoje. 1880 m. pasirodo atskiru leidiniu, išversta Palmino⁴⁹. Tais pat metais ji buvo spausdinama žurnale „Russkaja mysl“ dviejuose pirmuosiuose numeriuose⁵⁰. 1953 m. išleistoje L. Kondratovičiaus kūrybos rinktinėje „Margirio“ poema įtraukta šalia svarbiausių jo kūrinių; iš naujo išversta M. Zenkevičiaus.

„Margirio“ poema turėjo didelį poveikį ir kitiems lietuvių ir lenkų menininkams. Žymus to meto kompozitorius Stanislavas Moniuška, kūręs muziką L. Kondratovičiaus kūriniams, pagal „Margirio“ poemą ruošėsi rašyti operą. 1853 m. L. Kondratovičius šiai operai parašė keturias libreto scenas⁵¹. Rašytojo artimas draugas dailininkas V. Dmochovskis nupiešė paveikslą, vaizduojantį kryžiuočius Pilėnų užpuolimo išvakarėse⁵². Kitą paveikslą, kuriame vaizduojamas Margirio žuvimas, nupiešė V. Majeranovskis⁵³. 1881 m. J. Kraševskis atkuria tą patį istorinį įvykį savo apysakoje „Kunigas“. J. Kraševskis Margirį vaizduoja šiek tiek kitaip negu Kondratovičius. Jo Margiris, mažas pagrobtas kryžiuočių ir jų užaugintas, pabėga į Lietuvą ir kartu su savo motina Rėda stoja ginti Pilėnų.

Lietuvių literatūroje ryškiausiai šį įvykį pavyko atkurti M. Siksniui-Siaulėniškiui savo penkiaveiksmėje dramoje „Pilėnų kunigaikštis“. Šią dramą M. Siksšnys rašė 1905 m. revoliucinio pakilimo laikotarpiu, norė-

⁴⁹ Л. Кондратович, Марецк, М., 1880.

⁵⁰ «Русская мысль», кн. I., 1880, р. 3—35; кн. II, р. 3—53.

⁵¹ L. Kondratowicz, Poezye, t. IV, Warszawa, 1872, р. 229—240.

⁵² Litwa i Ruś, t. III, d. I, 1912, р. 94.

⁵³ Ten pat, р. 95.

damas paskatinti lietuvius kovai prieš carizmą. M. Šikšnio dramoje žymi ir L. Kondratovičiaus, ir J. Kraševskio įtaka. Nors drama rašyta žymiai vėliau, kaip L. Kondratovičiaus „Margiris“ ar J. Kraševskio „Kunigas“, tačiau joje ryškiai atsispindi romantiškos Lietuvos idealizavimo nuotaikos. Apie lietuvius M. Šikšnys kalba optimistiškai, pabrėždamas Lietuvos stiprėjimą susivienijus. Kryžiuočius atkuria kitokiu aspektu. Ordino viduje pažymi dezorganizaciją, vienuolių tarpe esama net žudynių. Šiuo atžvilgiu M. Šikšnys teisingiau išsprendžia istorinę šio įvykio pusę, kaip L. Kondratovičius.

1909 m. H. Druckis-Liubeckis pagal „Margirio“ siužetą parašė dramą „Taip mirdavo lietuviai“. Šią dramą išvertė į lietuvių kalbą P. Vaičiūnas (išleista 1924 m.). 1928 m. V. Krėvė-Mickevičius parašė apsakymą „Sena pasaka apie narsųjį kunigaikštį Margirį, Punios valdovą“.

Antrojo pasaulinio karo metu, kada vokiškieji fašistai, kartodami kryžiuočių ordino politiką, norėjo pavergti lietuvių liaudį, 1942 m. S. Nėris pradeda rašyti poemą „Pilėnai“, tačiau jos nebaigė. 1956 m. pagal rašytojo Mackonio libretą kompozitorius Klova sukūrė operą „Pilėnai“.

Vilniaus Valstybinis V. Kapsuko v. universitetas
Užsienio literatūros katedra

Įteikta
1962 m. sausio mėn.

ИСТОРИЧЕСКАЯ ПОЭМА Л. КОНДРАТОВИЧА «МАРГЕР»

С. КАБЕЛИТЕ

Резюме

Историческая поэма Л. Кондратовича «Маргер» до сих пор не подвергалась исследованию литовскими литературоведами. В данной статье делается попытка дать общий идейно-художественный анализ поэмы и определить ее место в творческом развитии поэта.

В поэме Л. Кондратович продолжает традиции А. Мицкевича в изображении борьбы литовского народа с крестоносцами, выдвигая идею борьбы за политическую свободу. В статье проводятся некоторые сравнения с творчеством Мицкевича, показаны различия творческого метода обоих поэтов. При анализе поэмы выдвигается ее основная идея — разоблачение захватнической политики рыцарского ордена. Эта идея раскрывается при разборе композиции поэмы, анализе созданных автором характеров, а также при анализе художественных приемов, присущих этому произведению. В статье подчеркивается характерный для поэмы литовский колорит. Также указываются и некоторые недостатки поэмы: 1) неопределенность исторической перспективы, 2) недостаточное обоснование некоторых персонажей и др. В конце статьи автор говорит о переводах поэмы на литовский и русский языки, отмечает влияние изучаемого произведения на литовских и польских писателей, которые использовали это же самое историческое событие в своем творчестве.